

KOMEMORATIVNE SVEČANOSTI I PROIZVODNJA SVJETOVNIH SVETACA GUNDULIĆEVA SLAVLJA U HRVATSKOJ KNJIŽEVNOSTI 19. ST.

Marina PROTRKA ŠTIMEC

Secularization of public space in 18th and 19th Century was connected with broader aesthetic, cultural and political changes that led Croatian literature of this time to thorough processes. Sacral aura, as Aleida Assmann demonstrated, has been transmitted from religious to the cultural and artistic (especially literary) space that served as the main point of national legitimization. At this point, only aesthetical autonomy, as Peter Bürger clearly demonstrates, assures adequate its pedagogical role in society. That seemingly paradox assures understanding and placing canon writers in national and "universal" culture and society. This paper deals with commemorative practices as a privileged forms in production culture of memory that generate social and aesthetic values. 19th Century Croatian literature affirms baroque author Ivan Gundulić as a grounding stone of collective identity and a greatest symbolic value. As a canon writer and a cultural icon, he was declared to be "founding father" of national literature. His commemorative ceremonies during organized in 1838, 1888 and 1893. revealed recognizable common pattern that was the result of actual changes, cultural transfers and, as J. Leerssen pointed out, inter-national displays. Although all this festivals has been organized in Ivan Gundulić's honor, following common pattern, they were clearly showing broader changes in the ways that literature posits itself in broader social space.

Key Words: commemorative practices, culture of memory, cultural saints, canon, Ivan Gundulić, Croatian literature, 19th Ct

Dinamična mreža književnih, kulturnih, društvenih i političkih zbivanja u 19. stoljeću povezana je s "autorefleksivnim kultiviranjem prošlosti kao izvora kolektivnog identiteta" (Rigney, Leerssen 2014: 5). Posredovanjem tih procesa, među ostalima, kreiraju se "prostori sjećanja" koji se, kako napominje Pierre Nora (2006: 21–44), oblikuju kao dio procesa modernizacije. Mjesta sjećanja uglavnom nastaju i definiraju se javno, vrlo često masovno, u procesima koji se zbivaju ritualizirano i ciklički. Najčešće su to podizanje spomenika, otvaranje muzeja ili organiziranje javnih, često masovnih slavlja, susreta i ceremonija koje, u procesu sekularizacije kulture, zadržavaju formalni oblik srodan crkvenim ceremonijama.

Kultura komemorativnih ceremonija, kako je pokazala Mona Ozouf (1976), počela se širiti Europom krajem 18. stoljeća nakon američke proslave tristote godišnjice Kolumbova dolaska u Novi svijet, organizirane 1792, te nakon revolucionarnih slavlja (*fêtes révolutionnaires*) upriličenih u Francuskoj. Roland Quinault (1998) pokazuje kako u drugoj polovici 19. stoljeća Europu zahvaća "kult stoljetnih proslava" koje simbolički dojmljivim zbivanjima omogućuju sudionicima priliku da javno, "na ugodan način, zajednički iskažu svoju lojalnost" (Rigney,

Leerssen 2014: 7). Bez obzira na ostalo, komemorativni rituali “uvode cikličnu dimenziju u nacionalne narative” (ibid.) u koje ponovno uključuju obrasce kontinuiteta i ponovljivosti u svijetu koji se vidljivo mijenja. “Kult stoljetnica” u tom smislu funkcionira kao obnavljanje ranijih formi proslava koje su najčešće bile vezane uz religijske ili pak vladarske, dinastičke prakse. Ritualizirane prakse tada, prema Rigney i Leerssenu, postaju naglašeno autorefleksivne, što znači da svjesno ulaze u proces proizvodnje značenja – dovodeći u vezu vlastiti angažman s ranijim, sličnim zbivanjima.

Komemorativne svečanosti: epidemija stoljetnica

Komemorativno obilježavanje stoljetnica na najširem južnoslavenskom području formalno i sadržajno posve nalikuju na slične proslave koji su u 19. stoljeću zahvatile druge, kako se u ono doba običavalo reći, “prosvijećene narode” Europe. Uključivale su masovna javna okupljanja, sekularne ceremonijale koji uvelike nalikuju crkvenim obredima ili se dijelom s njima preklapaju, formalizirane govore, procesije, bankete, pjevanje pjesama u čast slavljenika, nastupe zborova, prikazivanje iluminacija, “apoteoza”, “živih slika” ili drugih teatraliziranih oblika i postupaka koji se izvode javno, na posebno odabranim mjestima sjećanja i u prisutnosti većeg broja ljudi. Te se emfatične proslave, kao svojevrsna “groznica stogodišnjica”, odnosno “epidemija književnih stogodišnjica” (Rigney, Leerssen 2014: 13–14) vrlo brzo šire, pa se organiziraju Shakespearove, Schillerove, Puškinove, Danteove, Petrarkine, Prešernove obljetnice kojima se po svojim formalnim obilježjima i diskursu mogu pribrojati i Gundulićeve.

Prva Gundulićeva „stoljetnica“, proslava dvije stotine godina od njegove smrti,¹ organizirana u Zagrebu 20. prosinca 1838, danas nam se, kao i mnoge slične, može činiti donekle pretjerana u ritualiziranim i simbolički snažnim postupcima. Svečanost je, naime, nalikovala sahrani nedavno preminule osobe: s misom zadušnicom u crkvi Sv. Katarine u kojoj je umjesto mrtvačkog sanduka bio postavljen spomenik s klasičnim simbolima pjesništva. O događaju izvještava *Danica* u 51. broju te godine, pišući kako je “veliki abbacialni Requiem (...) na prošnju izabраниh domorodacah služio prečastni gospodin Mihajl Mihić, opat sv. Nikole od Gacke, stolne cerkve zagrebske kanonik, arkidiakon varaždinski”². Misu je ondašnje pjevačko društvo pod ravnanjem Dragutina Klobučarića pratilo izvedbom Mozartova *Requiem*: “Ovaj svetačni Requiem urešavao je veliki katafalk s više sto

¹ Kako navodi Marijan Dović (2014: 78–79), kao “svetkovni dan” često je biran datum smrti pjesnika – slično kao u kršćanskim kultovima u kojima se taj dan istovremeno slavio i kao *dies natalis*, ponovnog rođenja u nebesko općinstvo (zajednicu) svetih. Analogno tome, kako je pokazala Catherine Bell (2009), i u prostoru kulturalnih ceremonija razvilo se ritualno hodočasništvo, polaganje darova na grobove ili na druga mjesta s naglašenim simboličkim značenjem. Komemorativne svečanosti, kako pokazuje Bell (ibid.: 102), dio su kalendarskih obreda koji se pojavljuju periodički, dajući društveno značenje protjecanju vremena kroz dane, mjesece i godine.

² Citati su iz nepotpisane bilješke na naslovnoj stranici *Danice ilirske*, br. 51. iz 1838, str. 201.

svěćami i sa spomenikom, verh kojega biše sjajni pěsnićtva znakovi lira s lovorovim věncem okrunjena. Pod čělom misom stajali su okolo katafalka s golimi sabljami gospoda domorodci ovděšnje kr. Akademije pravah slušatelji” (ibid). Kao kruna svećanosti primljen je uzvišeni govor Pavla Štosa koji je “na věkovitu uspomenu proslavljenoga pěsnika”, kako piše *Danica*, “iz dubine sěrdca svoga, u sěrdcá nazočne od svakoga spola, stališa i reda gospode, kano takodjer domorodne mladeži svojom ljubavi i krěposti punim glasom prenese” (ibid). Štosov govor eksplicira simbolićki potentnu sliku odra ukrašenog stotinama svijećá i okruženog, za vrijeme trajanja cijele mise, počasnom stražom studenata prava koji u rukama drže isukane gole sablje.

Danica već idući, 52. broj gotovo u cijelosti posvećuje tom Štosovu govoru koji i sam proizvodi, ali i eksplicira povijesnost i emotivnost događaja, kao i njegovu ukljućivost: potpunost, ritualiziranost i sakralnost. Govor koji je organizirao u četiri dijela, ukljućujući uvodni i zaključni, Štos zapoćinje citatom iz Ev. po Luki (12, 4) u kojem stoji: “(...) ne bojte se onih koji ubijaju tijelo, a nakon toga nemaju više što učiniti.” Tu misao pretvara u krilaticu svog govora, ponavljajući je u obliku u kojem se nalazi u Ev. po Mateju (10, 28), a koji je istaknut i kao moto cijelog 52. broja *Danice*: “Nebojte se onih, koji tělo ubijaju, duše pako nemogu ubiti.” Rijeć je o odlomku u kojem Ućitelj podučava apostole kako će krenuti u svijet kao poslanici koji na svjetlu dana svjedoće ono što su ćuli u skrovitosti i privatnosti (tami) njihova okupljanja. Time nastaje prepoznatljiva analogija između okupljanja i prvih godina apostolskog djelovanja, rane Crkve, koja je sagrađena na ukljućivosti i prevladavanju dotadašnjih razlika¹ i nacionalnog identiteta koji u zamišljenoj perspektivi nadilazi, kako smo vidjeli, staleške, dobne, regionalne, rodne i vjerske razlike. Njome se historizacijom diskursa i sekularizacijom kulture na temelju prepoznatljivih praksi, postupaka i rituala stvaraju nove politike identiteta, kao i pripadajuća mjesta sjećanja, povlaštene toćke sa snažnim simbolićkim kapitalom. Kršćansko razumijevanje vremenitosti, propadljivosti i smrtnosti tijela – njegova izloženost progonima, boli i mućenju koje će kasnije doćekati svjedoke vjere, tu se izokreće u životnost duše naroda koja, unatoć povijesnom usudu, ostaje saćuvana – u geniju (jeziku) naroda, ali i u djelu genijalnog pisca. Ilirci upravo Ivana Gundulića, baroknog autora, ustolićuju kao rodonaćelnika vlastite književnosti. Slijedeći biblijsku analogiju, Pavao Štos (1838: 205) s jedne strane postavlja grob i zemaljski prah pjesnika koji je nestao u dvostoljetnoj prošlosti, a s druge uskrsnuće Gundulićeve žive rijeći – njegova duha (genija) koji “kao zvězda stoljetna jezdi po nebu slavjanskom”. Nad zidinama tamnih vjekova taj duh “na štovaoce svoje, na mili narod svoj iza sunca gleda, odande nas svojim ogrieva žarom, neka po njem, kao zvězde po suncu zasjamo se, ter jednom veće tamna noć ilirskoga stožera u prevedro pretvori se nebo”. Naglasivši u uvodu svog govora perspektivu besmrtnosti duha, Štos se u prvom dijelu u potpunosti bavi alegorijskim prikazom ilirskog prepoređa

¹ Usp. Gal 3, 26–29: “Uistinu, svi ste sinovi Božji, po vjeri u Kristu Isusu. Doista, koji ste god u Krista kršćeni, Kristom se zaodjenuste. Nema više: Židov – Grk! Nema više: rob – slobodnjak! Nema više: muško – žensko! Svi ste vi Jedan u Kristu Isusu!”.

kao vremena u kojem se povijesna stradanja pokazuju nadvladana unutarnjom (božanskom) jakošću. Naime, ističe Štos, kada kroz povijest "sila nepravедna listje poterga" ona "do nutanje jezgre tvoje zaisto nikad dosegnuti neće" (ibid). Svoj politički, religiozno intoniran, a zapravo ustanički govor Štos primjereno završava ovjeravanjem legitimne vlasti¹, podsjetivši domorodce na pravi obzor njihova djelovanja: "Vi dakle vјrni kralju, vјrni domovini, vјrni narodu svomu sinovi, nebojte se: vaša sverha jest istina i po njoj otvoreno razširenje znanja kod sve bratje ilirske, da nebude narod naš porad slępačkoga branjenja onih načinah jednostranih, po kojih nikadar s męsta dalje pomaknuti moći se nije; da (...) neostane narod naš u obziru duha posljednji na svętu." (ibid.: 207). Apostrofirajući prosvjeteljski projektirano „buđenje naroda“ kao osnovni okvir kolektivnog i vlastitog angažmana, Štos unutar njega vidi i konkretno "dvęstolętno mertvačko svetkovanje" i djelo i život Ivana Gundulića. Emfatičnost njegova govora nije narušena ni u dijelovima u kojima iznosi Gundulićeve biografske i bibliografske podatke. Kalemeći historijsku referencijalnost na zanos molitvenog diskursa, on će istaknuti "božanstvenu iskru genija", Gundulića, "našeg pokojnika", zatim će se osvrnuti na okolnosti njegova života i djelovanja, na obitelj i književna djela. Među njima će, očekivano, istaknuti *Osmana* kao krunu svih epopeja, ističući kako je Gundulić upravo onaj s kojim se usmjerava kolektivni put prema prosvjeti. Kao zastupnik koji "naroda našega duh pred svętom na sve vęke očituje", on mogućuje ponos "pred čitavim svętom", i to upravo zahvaljujući besmrtnosti svog djela: on, naime, "ako se verh Omera i Danta za čęlu glavu neuzvisi, tako zaisto od obadvuih nipošto manje ne zasluųuje slave" (ibid).

Kanon: reprezentativnost i sakralnost

Za Štosa Gundulić kao reprezentativni nacionalni pisac postaje sredstvo kolektivne povijesne legitimacije, ali i metaforom,² potencijalno i katalizatorom nacionalnog preporoda. On omogućuje postavljanje nacionalnog okvira kao onog

¹ U članku posvećenom komemoracijama nacionalnim pjesnicima u srednje-istočnoj Europi John Neubauer (2014: 250) upozorava kako su, za razliku od ostalih europskih zemalja, u tim zemljama skoro sve komemoracije obilježavane u zadnjim desetljećima 19. stoljeća jer su "sve nacije u tom području pod stranom, polukolonijalnom supresivnom vladavinom". Gundulićeva komemoracija se ipak održava nešto ranije, jednako kao i memorijalna služba koja je dvije godine prije, 1836, organizirana u čast K. H. Máche, a za koju Neubauer (ibid.: 251) drži da je prva komemoracija nacionalnog pisca u srednje-istočnoj Europi. Neubauer se u ovom članku ne referira na uobičajene geopolitičke pojmove Srednja Europa, Jugoistočna Europa, odn. Balkan, već koristi termin srednje-istočna Europa unutar kojeg, čini se, uključuje zemlje s istoka bivše Austro-Ugarske, zatim baltičke zemlje, kao i prostor koji će kasnije zauzimati Poljska, Čehoslovačka, „Velika“ Rumunjska, Jugoslavija i Bugarska. Dakle, uključuje dio zemalja koje uobičajeno pokrivaju geopolitički pojmovi tzv. Srednje Europe, dijela Baltika i Jugoistočne Europe (Balkana).

² Topos uskrsnuća pjesnika se metaforički uklapa u viziju nacionalnog preporoda kao "buđenja iz sna". Prema Benedictu Andersonu (1991) svi su novi europski nacionalizmi koristili tu metaforu kojom se priziva optimistična slika novog osvita koji, zahvaljujući vlastitoj historizaciji i samosvijesti, dolazi nakon mračne noći povijesnih nezgoda/neprilika, vazalstava i neznanja.

koji će nadići partikularne kulture regija, carstava i gradova¹ te postaviti vlastitu kulturu u panteon nadnacionalne, iako zapravo eurocentrične, “svjetske književnosti”.² Pjesnikov genij čuva genij naroda i preko povijesnih nedaća uskrsuje zajedno sa svojim narodom čija je “jezgra” (duh) ostala nedirnuta. Zbog toga i završetak svog govora Štos oblikuje kao molitvu u kojoj odar postaje žrtveni stol, oltar na kojem se prinose vijenci suvremenika u počast božanskom duhu genija. Štosova je molitva pri tom usmjerena milosti po kojoj će darovi vlastitog angažmana (angažmana vlastite zajednice u vremenu iz kojeg govori) omogućiti novi život iza vremenite smrti.

Štosovo posezanje za religijskim diskursom i crkvenom liturgijom, leksikom i obredom ukazuje, u širem smislu, na način na koji u 19. stoljeću modernizacijski projekti poput nacionalnih pokreta rekontekstualiziraju do tada nesuspoktne diskurzivne strategije poput religijskih. Sekularizacija književnosti i kulture koja se odvija tijekom 19. stoljeća determinirana je razumijevanjem jezika kao duha i prave domovine naroda³. S druge strane određuje je i razumijevanje književnosti koja je, kao umjetnost jezika (riječi), povlašteni okvir i sredstvo osobne i kolektivne individuacije. Estetsko obrazovanje koje pruža zapravo se, kako to u *Estetskom odgoju čovjeka u nizu pisama* pokazuje Friedrich Schiller, razumije kao povlašteni način nadilaženja etičkog rascjepa unutar subjekta. Taj je rascjep generiran podjelom rada, ali i činjenicom da čovjek nije samo čista osoba, već je smješten u specifične uvjete. Iako ova dva pola, ističe Schiller (2006: 62) „zamišljamo kao *jedno* i istovjetno, vječno su *dva* u onom konačnome“. Kao umjetnost jezika i time u ovom razdoblju povlaštena, književnost istovremeno čuva leksički potencijal zajednice te, pojedincima i kolektivu, omogućuje povratak izgubljene cjelovitosti. Estetsko iskustvo, naime, prema Schilleru, posreduje između dva suprotstavljena nastojanja u

¹ Prema nacionalno usmjerenoj romantičarskoj viziji Ljudevita Gaja, treba odbaciti partikularizme i predrasude po kojima svatko za svoj jezik drži da je pravi ilirski – bilo da je to samo “srbski”, samo “dalmatinski”, samo “horvatski” ili samo “kranjski”: “U Iliriji može samo jedan jezik pravi književni biti, njega ne tražimo u jednom mjestu ili u jednoj državi, nego u čeloj velikoj Iliriji.” (Nedostaje uputnica na izvor citata.) Nacionalni pokret kao nadilaženje partikularnih pojedinačnosti prepoznatljiv je na nekoliko razina u tekstovima koji pišu ideolozi poput Gaja, Mažuranića ili Vukotinovića (usp. Protrka 2008: 56 i dalje).

² Internacionalno orijentiran nastanak “svjetske književne republike”, zasnovane na konceptu svjetske književnosti, nužno je, kako pokazuje Pascale Casanova (2004: 40), uvijek nacionalno determiniran. Književni kapital koji je u podlozi razlikovanja velikih i malih književnih sila – ostaje nacionalni.

³ U 19. je stoljeću s jedne strane vidljivo herderijansko razumijevanje jezika i naroda kao organske cjeline, a s druge analogno Humboldtovo viđenje jezika kao istinske domovine, koje se u izvornoj formulaciji – “Die wahre Heimat ist eigentlich die Sprache” – često susreće kao moto pojedinačnih tekstova ili čak cijelih brojeva književnih časopisa. Stanko Vraz, primjerice, ističe kako se “jezik sopstveni svakoga naroda može prisposobiti velikome mostu k zemaljskom biću njegovom” (Usp. Protrka 2008: 60–61). Jezikoslovac Antun Mažuranić smatra da je jezik prirodni glas čovjeka u kojem je “mogućno jakost svoju skrušavati, slobodno i otkrito očitovati”. Tretman tako shvaćenog “prirodnog”, “materinjeg” jezika s vremenom će postati prijepornim mjestom željene sloge među preporoditeljima. Dok će jednim biti izvorištem i predmetom nasljedovanja i oponašanja u kojem je sva sila “izvornih” riječi, drugi će ga držati tek osnovom kojoj treba umjetničkog rada i ingenioznosti – kako bi ga se formalno i umjetnički usavršilo.

tvorbi subjekta: transcendentnog i empirijskog. Kako ističe David Lloyd (1985: 164), slijedimo li Schillera, ta je dva kontradiktorna aspekta čovjekove prirode, *Die Person*, subjekta, ljudskog bića slobodnog od zadanosti (*Selbständigkeit*) i osobnosti, *Persönlichkeit*, moguće nadići kroz estetsko iskustvo. Estetsko iskustvo, naime, povezuje nužnost pasivne raspoloživosti pojedinca koji je predan kondicioniranosti vlastitog života i zadan senzacijama s aktivnom disponiranošću kojom se osoba izdvaja i vlada zadanostima, čime se posljedično u društvu pozicionira kao samostalna i građanski odgovorna osoba.

Ta, nazovimo je, posredna angažiranost književnosti u 19. stoljeću upućuje na tek prividnu kontradiktornost koja proizlazi iz činjenice da se na barjake nacionalnih preporoda i srodnih modernističkih procesa ne postavljaju bilo koji, već upravo reprezentativni kanonski pisci. Autonomizacija književnosti označava uspostavu njezine relativne neovisnosti o ekonomskim, političkim, religijskim i pedagoškim danostima, kao i konstantnu projekciju njezina konačnog cilja – upotpunjavanja ideje čovjeka¹. Peter Bürger u *Teoriji avangarde* naglašava kako “nema ništa kontradiktorno u gledištu da se umjetnost institucionalizira kao autonomna u građanskom društvu, tim više što upravo u tom društvu umjetnička djela postaju instrumentima socijalizacijskog procesa istodobno unutar i izvan škola” (Bürger 1985/86: 15).

Kulturalni sveci

U tom je kontekstu kanonizacija Ivana Gundulića učinila savršenim primjerom “iskoristive prošlosti”, kako ju je označio H. S. Commager 1967. godine², prošlosti konstitutivne za ilirski pokret. U okviru tog projekta njegov lik i djelo postaju uporištem kolektivne identifikacije u kojoj funkcionira “otac” nacionalne književnosti. Postupak njegove kanonizacije pri tom interferira sa strategijama izdvajanja i čuvanja simboličkih vrijednosti u književnom polju onog vremena. Marijan Dović (2012: 71–86) taj proces u cjelini uspoređuje s procesom kanonizacije svetaca koji je tradicionalno provodila Katolička crkva, pri čemu, sada u sekularnom

¹ Autonomija književnosti, kako je razumije Pierre Bourdieu (1993: 29-73), odnosi se na njezinu relativnu neovisnost o ekonomskim, političkim, religijskim i pedagoškim uvjetima. Ovdje je tema usložnjena povezivanjem estetske autonomije i pedagoškog učinka književnosti. Usp. Bennett: 1995: 169.

² Termin je 1918. uveo američki kritičar Van Wyck Brooks u eseju “On Creating a Usable Past”, osvrćući se recentnu prazninu u kojoj su naslijeđene slike prošlosti bez životne vrijednosti. Toj “beskorisnoj prošlosti” suprotstavlja “iskoristivu prošlost” koju treba stvoriti kako bi povezali vlastito vrijeme s onim što mu je prethodilo. Termin zahvaljujući H. S. Commageru prihvaćen u historiografiji, a zatim i u srodnim disciplinama. Anthony D. Smith (1997: 36–59) ističe da je sam pojam nacije neodrživ bez projekcije održive prošlosti i ostvarive budućnosti. U tim, međusobno povezanim projekcijama, kako pokazuje, “iskoristiva prošlost” ispunjava različite društvene funkcije, reflektirajući stavove i vrijednosni sustav suvremenika.

kontekstu, kanonski pisci preuzimaju ulogu "kulturalnih svetaca". Njihov kulturni status unutar zajednice nastaje procesom koji s jedne strane uključuje neke pripremljene radnje kojima se uvode potencijalni kandidati (*vitae*), zatim proizvodnju kanonskog statusa (relikti, spomenici, skriptura – briga za primarni korpus) i konfirmaciju, tj. potvrdu u praksama imenovanja, proglašavanja, korištenja imena i lika, što čini *cultus* i što se dijelom poklapa s posljednjim fazom: *effectus*, u kojoj postaju vidljive konzekvence za šire društvo. Prema Dovićevu modelu, *cultus* ili reprodukcija kanonskog statusa nekog autora održava se najprije posredovanjem prokreativnosti, tj. umnažanja sekundarnog korpusa, zatim aproprijacijom, odnosno interpretativnim prisvajanjem, ritualima te, na koncu, indoktrinacijom. Komemorativne svečanosti u tom slučaju pripadale bi ritualima¹, cikličnim visoko simboliziranim postupcima koji su obično povezani i s nekim oblikom ikonolatrije: bilo da je riječ o postavljanju slika, kipova ili pak osobnih predmeta pisca, utvrđivanju praznika, dana na koji se slavi obljetnica. Istodobno, rituali su, kako vidimo na Gundulićevu primjeru dopunjavani ili praćeni raznim oblicima aproprijacija, prokreativnosti i indoktrinacija.

Nove aproprijacije: nacionalni prijepori oko Gundulića

U Gundulićevu slučaju s vremenom postaje vidljivije da i (kulturne i društvene) aproprijacije i prokreativnost (stvaralaštvo drugih pisaca koje se nadovezuje ili nastaje na djelu kanonskog pisca) postaju dio doktrine, u ovom slučaju nacionalnohomogenizacijske. To se vidi posebno u proslavama koje su slijedile nakon Ilirskog preporoda: godine 1888. kad je slavljen tristogodišnjica pjesnikove smrti ili, još više, 1893. godine, prilikom otkrića njegova spomenika u Dubrovniku. Osvrt koji H. B. (Hugo Badalić) objavljuje u *Viencu* 1888. (br. 2, str. 30) pod naslovom *Tristagodišnjica poroda Ivana Gundulića* uvelike se konceptualno, stilski i ideološki razlikuje od onoga koji je pola stoljeća ranije u *Danici* objavio Pavao Štos. Na naslovnici tog istog, svečarskog broja *Vienca* objavljena je i Badalićeva deseteračka prigodnica *U slavu tristagodišnjice Ivana Franjina Gundulića* u kojoj, dosljedno poznatoj slici Dubrovnika kao "hrvatske Atene", u sjećanje priziva staru slavu, ali i propast Grada. Citira *Osman*, navodi moralnu egzemplarnost *Suza sina razmetnoga* te, na koncu, poziva: "Ne daj Bože, kajanje da dodje, / Kako ga je Ivan predočio / U razmetnom sinu biblijskome; / Ne daj, ne daj obiesti ni žurbe; – / Triezna rada i sloge nam treba, / Da čuvamo djedovinu svoju, / Da množimo i da proširimo / Baštinjeno iz prošlosti blago, / Da s' ne damo, da se milujemo, / Da s' uzdamo, hrabro vojujemo!". Analogno s tom poslovičnošću, Badalić članak započinje razlikujući vlastito doba od preporodnog upravo prema zanosu i entuzijazmu s jedne, a kritičnosti i pomnosti s druge strane: "Narod je hrvatski, čim je upoznao književni rad Dubrovčana, s oduševljenjem primio i svojim nastojanjem obnovio

¹ Usp. Bell 2009: 102 i dalje.

književnost, kojoj su naši 'Iliri' govorili da je klasična, a koju mi danas nakon petdeset godina, ako i ne s pretjeranim entuzijazmom, a ono s ljubavlju i poštovanjem čitamo, štampamo, proučavamo." (Badalić 1886: 30). *Vienac* će se u sljedećim godištim, ne samo u književnokritičkim nego i u publicističkim člancima, osvrnuti na naslijeđe ilirizma u hrvatskoj kulturi, s potrebom da se – kako pravaška struja u časopisu bude jačala – napravi odmak prema ilirstvu kao verziji slavenstva ili jugoslavenstva. Paralelno s tim razvija se i odmak prema ilirstvu kao razdoblju "književnog diletantizma" u kojem je pjesnički zanos i potreba da se piše na narodnom jeziku bila iznad kritički prosuđenog književnog umijeća. Tako i Badalić nastavlja riječima: "Minulo je vrijeme pjesničkog zanosa 'ilirskog'; trizno je nastupilo doba u životu narodnjem, pa ako se 'ilirstvo' može podičiti, da se je ogrijalo na žaru dubrovačke knjige, naše se vrijeme ponosi time, da je s uztrajnim marom mnogo privriedilo za poznavanje stare literature" (ibid.). Dakle, nasuprot zanosu iliraca, ovdje se ističu ustrajnost i kontinuiran rad na proučavanju izvora, a koji je zapravo započeo Matičinim izdanjem *Osmana* u Zagrebu 1844. s Mažuranićevom dopunom kojom je "priljubivši tako tu divnu pjesmu narodu hrvatskomu, a za vieke spojivši svoje ime s imenom Gundulićevim" pomogao da "svim žarom plane ona iskra, koju je bogoduhi Gaj iskresao!" (ibid.). Entuzijazam Iliraca Badalić vidi kao polazišnu točku, ali i mjesto razlikovanja i identifikacije suvremenog kulturnog polja koje je svoje kulturno naslijeđe već discipliniralo u jasnije profiliranim znanstvenim poljima. Iza tog uvoda Badalić donosi kratku biografiju, a zatim bibliografiju Gundulićevih djela, nakon čega nabroja povijest izdanja *Osmana*, od prvog, Markovićeve, iz 1826. godine, do šestog, Brozova, iz 1887, u kojem priređivač preuzima tekst Pavićeva "akademičkoga izdanja" i dodaje bilješke i tumač nepoznatih riječi. Svom prikazu dodaje povijest kritičke recepcije djela, zadržavši se nešto detaljnije na Pavićevoj tezi da *Osman* čine dva epa i na njezinim kritikama. Na koncu svog izvještaja, koji može poslužiti i kao sažetak procesa kanonizacije autora i djela, Badalić ukratko spominje i svečanost obilježavanja treće stoljetnice Gundulićeva rođenja. Navodi prigodno izdanje *Osmana*, nastupni rektorski govor Tade Smičiklase *O postanku Gundulićeva Osmana*, izdanje spomenice Hrvatskog akademijskog društva u Beču "gdje osim liepo crtana viekopisa pjesnikova i vješto izradjena njegova lika ima u slavu Gundulića pjesničkih priloga od sedam hrvatskih pjesnika i jedne pjesnikinje, a zatim su sakupljeni sudovi i izreke o Gunduliću, što su ih napisali znameniti ljudi našega naroda" (ibid: 32). Tek na samomu kraju, ne spominjući izrijeckom to "drugo pleme", navodi kako se omladina po svim gradovima naše domovine – u Dubrovniku, Zagrebu, Beogradu i Beču – i drugdje sprema dostojno proslaviti uspomenu Gundulićevu i da "slaveći njegov genij uhvati dobra jamstva za slogu bratinski dvaju plemena na jugu, koja jednako štuju Gundulića i Dubrovnik, ter da i svemu Slovanstvu koje je Gundulić obuhvatio svojim *Osmanom*, pruži neoborivih dokaza, da je i naš narod vriedan član čovječanstva i velike slovjenske porodice" (ibid.).

Suzdržan i informativan Badalićev članak ne eksplicira, ali pokazuje kako se zanos koji je u ilirsko doba plamtio nad samom perspektivom nacionalnog okupljanja kojemu je "kao zvijezda predvodnica" sjao Gundulićev genij, sada

usmjerio prema međusobnom omjeravanju snaga dvaju "plemena": hrvatskog i srpskog. Tako će budući pjesnički ili prozni natpisi, jednako kao i izvještaji s kasnijih proslava, biti u znaku "srpsko-hrvatske razmirice", kako je naziva Lazar Tomanović 1886. godine,¹ oko Dubrovnika, Gundulića i *Osmana*. Na naslovnici 26. broja *Vienca* iz 1893. godine, posvećenom proslavi svečanog otkrivanja Gundulićeva spomenika, 26. lipnja te godine u Dubrovniku, ponovno je objavljena prigodnica. Riječ je o himni hrvatskih pjevača *U slavu Ivanu Gunduliću* koju je spjevao August Harambašić. U njoj reproduciraju poznate slike Gundulića koji je genij, umnik, prorok boljih dana, ali usto naglašava hrvatstvo pjesnika i grada: "Hrvatske krvi / Pjesnik je prvi", "Slavni Dubrovnik, hrvatski grad". Pa, jednako kao što je pjesnik proslavio "slovenski" svijet i pozivao na slogu, tako smo sada pozvani da ga "u jednom kolu (...) Hrvatskom pjesmom slavimo mi. // Pjesma nas brati / Svi smo Hrvati!".

Otkriće Rendićeva spomenika u Dubrovniku *Vienac* će te 1893. godine popratiti i opsežnim tematom u kojem će osim Harambašićeve pjesme biti objavljena još i Vilharova skladba *U slavu Ivanu Gunduliću*, Kriletićeva pjesma *Dživu Frana Gundulića*, kao i "psalmički pjev" Petra Kunčića *O podignuću drugoga narodnog spomenika u Dalmaciji Ivanu Franu Gunduliću*, posvećen "hrvatskomu narodu".

Sakralizacija pjesnika posebno je vidljiva u Kriletićevoj pjesmi koja je, s podnaslovom *Očenaš*, oblikovana kao molitva Gunduliću, ocu "našeg književnog jedinstva": koji jest na nebesima, kojemu je ime slavno, koji je "na zemlji protivu tuđinstva (...) braću okupljao davno" i koji će pomoći "da prosvjetom zasjaju Hrvati". Divinizacija Gundulića ide tako daleko da se od njega traži da Hrvatima dug prosti, "teške sudbe zlamen", te da od njih odvratu bratsku mržnju kako bi što prije doprli do slobode (Kriletić 1893: 420).

Uz pjesničke priloge objavljen je i opsežan i na mahove romantiziran biografski članak *Ivan Franjin Gundulić* u kojem se pregled dotadašnjih izdanja, spoznaja i akademskih rasprava o autoru i njegovu djelu proširuje "imaginativnim" pasusima u kojima postaje vidljiva nacionalna i rodna ideologija. Tako se, primjerice, za pjesnikovu majku navodi da o njoj nema zapisanih podataka, ali se sluti "da je bila svijetla roda, jer su se dubrovački plemići ženili iz vlasteoskih kuća". Tome se dodaje sljedeće: "Bila je valjda skromna i čedna žena, čestita i vrlo majka, koja se jamačno mnogo brinula kućom i poput Kornelije majke Graha svoju pomnju i skrb posvećivala jedinom uresu svomu – sinu Ivanu." (Anonimno, *Vienac*, 1893: 421). Nacionalna i rodna imaginacija, kako je i ovdje vidljivo, idu jedno s drugim pod ruku,

¹ Tomanović polemički dokazuje kako su tekstovi Andrije Kačića Miošića i Ivana Gundulića pisani na temelju poznavanja i opijevanja srpske prošlosti, pa su kao takvi dio srpske, a ne hrvatske kulture. Smatra, naime, da je u *Osmanu* Gundulić jedino "najcrnji karakter", poturicu Daut-pašu, prikazao kao Hrvata, što je u "divnom kontrastu" s ostatkom, glavninom teksta utemeljenom na srpskom identitetu i povijesti. Takvim stavovima usuprot *Vienac* iz 1893, u br. 26, na str. 414–415 objavljuje članak "Ivan Gundulić o Srbima u svom *Osmanu*". Anonimni autor pokazuje kako Gundulić razlikuje pridjeve "srpski" i "raški" te kako je ukupna perspektiva djela slavenska. Na Tomljenovićev tekst o Kačiću, također zbog njegove nacionalističke, isključive prosrpske orijentacije, bilo je, kako pokazuje Zvezdana Rados (2006), više reakcija. Među ostalima, Nikola Šimić u *Narodnom listu* 1886. godine objavljuje članak "Kačić prema hrvatstvu i srpstvu".

pa se uz aproprijaciju pjesnika kao kolektivne simboličke valute ponavlja misao o ženama i majkama kao roditeljicama identiteta i nositeljicama prosvjete koja se zbiva najprije u obiteljskom krugu. Njezina je uzoritost podjednako u moralnoj ispravnosti (skromna, čedna, čestita, vrla), ali i činjenici da sav svoj život daje kućanstvu i djetetu ("jedinomu uresu svomu"). "Pod njezinim je blagim okriljem", dodaje se, "proveo pjesnik naš nježno doba djetinjstva i mladosti, ona mu već za rana usadi u srce plemenite i uzvišene misli i nauke kršćanske vjere" (ibid). Zaključno se uz egemplarnost života ističe i uzoritost djela koje "nas Hrvate (...) spaja s preporodnim romanstvom, starim Rimom, sa starom Grčkom" (ibid).

Nacionalnu će dimenziju pjesnikova života i djelovanja istaknuti i Milivoj Šrepel u članku *Ivan Gundulić i Hrvati u Banovini* u kojem će navesti primjere na kojima se vidi koliko je "do danas hrvatska nauka, kojoj je ognjište u Zagrebu, privrijedila za poznavanje Gundulićeva rada" (Šrepel 1893: 407). Stjepan Miletić piše o dramskom aspektu pjesničkog rada "velikog Hrvata-Dubrovčanina", dok se u rubrici *Listak* donosi bilješka pod naslovom *Hrvatsko slavlje u Dubrovniku*. Tu će bilješku u 30. broju *Vienca* Stjepko Španić proširiti detaljnim izvještajem sa svečanosti koja je upriličena toga dana u Dubrovniku. U njemu će opisati protokol, sudionike, izvedbe svečanosti koju je na mahove obuzimao natjecateljski duh sudionika, naročito vidljiv u atmosferi koja je pratila izvedbe srpskih i hrvatskih pjevačkih društava. Spomenik Ivana Rendića namjerno nije detaljnije opisivao, oslanjajući se na fotografije koje su, kao ilustracije, objavljene u 26. broju. Gundulić je i tu nazvan "kraljem hrvatskih pjesnika", a otkriće spomenika sada ponovno postaje događaj na temelju kojeg se osmišljava povijesni trenutak i perspektiva zajednice: "(...) kao žarište kakovo je spojilo u sebi tri žarke zrake, tri zlatne žice, kojima je prosijavala i strujila čista duša plemenitog naroda: prva žica zujila je pjesmom zahvalnicom, ona je bila odjek harnosti rodnoga grada k svome najvećemu sinu; drugom žicom razliegala se milotna pjesma liljanove nježnosti, pjesma pijeteta cijeloga naroda hrvatskoga k svome geniju; a s treće žice ječila je pjesma sjedinjenja svih Hrvata, ona je bila bolni vapaj rascijepanog naroda, ali i tračak nade u bolju budućnost." (Španić 1893: 486).

Protokol proslave koji Španić opisuje, a koji je uključivao ravnomjerno i naizmjenično sudjelovanje pojedinaca i skupina iz svih „tabora“, kao i program koji nije suviše nacionalno ostrašćen, popratni govori organizatora i tekst pjesme Jovana Sundečića koji je dočekaio sudionike pokazuju stav lokalne i carske vlasti prema samom događaju i njegovim političkim implikacijama. Svijest organizatora o mogućem eskaliranju događaja vidljiva je u pripremnim radnjama, ali i u postupanju prema onima koji su narušili predviđenu suzdržanu svečarsku atmosferu. Naime, kako izvještava Španić, „slava“ velikog Dubrovčanina otpočela je govorom Luka Zore i nastavila se izvedbom pjesama *U boj* i *More adrijansko* kojima je bio i predviđen nastup hrvatskih pjevača. "Kad svršiše", piše Španić, "općinstvo im je burno povladjivalo pljeskom i poklicima, pa moradoše dodati *Glasna jasna* i *Ustaj rode*." Ovaj put izbor pjesama je, očekivano, izazvao još snažniju reakciju publike: „Osobito kod *Glasna jasna* kod refraina 'Živila Hrvatska!' udari sve, staro i mlado, muško i žensko, u silni jek i klicanje 'Živila Hrvatska!'". "Silno me se dojmilo", navodi, „ kad

sam u ložama na nježnim usnama lijepih Dubrovčanka opazio ljupko podrhtavanje i titranje, koje je malo po malo prelazilo u glasnu jeku "Živila Hrvatska!" (ibid.: 487). Taj eksces hrvatskih pjevača on dalje ne komentira, ali mu se u opširnom putopisu *Na palubi*, napisanom u obliku opisa putovanja na Gundulićevu „slavu“, boravka u Dubrovniku i povratka u Rijeku, vraća i Dragutin Jambrečak.¹ On opisuje gromoglasno izvikivanje poklika "Živila Hrvatska!", koji se prenosio uz pljesak i povlađivanje, a „kojemu nije moglo biti udovoljeno“ nekom novom pjesmom: "Nu to se nije moglo ni smjelo više učiniti. Naši su pjevači i ovim dvima pjesmama i odviše poradili uz nos odboru, zbog česa im sutradan nedadoše sudjelovati kod koncerta." (Jambrečak 1893: 541).

Španićev, kao i Jambrečakov tekst otkrivaju kako je namjera organizatora bila upriličiti proslavu u kojoj će se ravnomjerno propustiti glasovi hrvatskih i srpskih društava. Vidljivo je to u nastupima zborova, živim slikama i Vojnovićevu komadu Gundulićev san, svečanim govorima, Sundečićevoj pjesmi *Pozdrav gostima* koja je, otisnuta ćirilicom i latinicom, nazmjenice pisana ekavicom i ijekavicom, dočekala uzvanike, pozivajući ih na bratsku slogu². S druge strane, u tim istim tekstovima vidljiva je potreba nadmetanja i sučeljavanja u aproprijaciji podjednako Gundulića kao nacionalnog barda i Dubrovnika kao nacionalnog grada. Španić (1893: 488) će, nakon spuštanja zastora sa slikom Gundulića navesti kako se istodobno vikalo "Slava srpskom pjesniku!", kao i, s druge strane, "Slava hrvatskom pjesniku Gunduliću!", "Živio hrvatski umjetnik Rendić!" i "Slava Mažuraniću!". Na kraju članka navodi Frankove riječi kako su toga dana "osvojili Dubrovnik za hrvatsku ideju, za ujedinjenje i samostalnost svoje domovine" (ibid). Jambrečak (1893: 541) se osvrnuo na Vojnoviće – na Ivu, koji je napisao *Gundulićev san*, i Luju, koji je to djelo na proslavi izveo – kao suviše okrenute "mrtvom Slovinstvu" i "malakšućem Srbstvu".³

Navedeni prijepori koji se mogu, iako ne više s tako brojnim sudionicima, pratiti do današnjih dana⁴ nastaju, kako vidimo, krajem 19. stoljeća, u vremenu kad

¹ Iste godine njegov je tekst u nastavcima objavila *Prosvjeta* (1893), u brojevima 24–31.

² Jambrečak navodi Sundečićeve stihove: "Mi vam, braćo, rastvaramo / Grudi naše, naša njedra / I svakog vas celivamo / Sred junačkog čela vedra", kao tautološki suprotstavljene drugoj, ijekavskoj strofi iste pjesme: "Dobro došli, u čas dobar! (...) / Mi Vam braćo rastvaramo: / Naša srca, njedra naša. / I žarko vas celivamo!" U svom navođenju strofa, ne navodi, pak, ijekavštinu! (Jambrečak 1893: 541)

³ Jambrečak svoju kritiku izriče sljedećim riječima: "Prigovara se obćenito 'Snu', da nema u njemu jedinstva, pa da i drugačije zaostaje za dosadanjimi radnjami ovoga darovitoga pisca. Dakako, i u tom se komadu nigdje ništa ne spominje o Hrvatstvu. Ja si doista ne mogu protumačiti, kako sinovi [Ivo i Lujo Vojnović, op. MPŠ], stekavši najvišu naobrazbu u Zagrebu, a potekli od onako odlučna i odlučna Hrvata, kao što je knez Kosta Vojnović, još uvijek kolebaju među mrtvim Slovinstvom i malakšućem Srbstvom, gdje im je Hrvatstvo tako blizu, a i sami su se mogli za svojih zagrebačkih studija s njime dovoljno upoznati i zadojiti. Tu mora da su neki drugi još nepoznati uzroci (...)." (ibid).

⁴ Jedna od zadnjih polemika na ovu temu razvila se nakon objavljivanja knjige Zlate Bojović *Istorija dubrovačke književnosti* (Beograd, 2014) koju je dio hrvatske javnosti, kako se može vidjeti u otvorenom pismu koji je u 550. broju objavio *Vijenac* Matice hrvatske, osudio kao "svojtanje hrvatske književne baštine" i nijekanje hrvatskog kulturnog identiteta. Na sličan način tema uzgredno apostrofirana i u Hrvatskom saboru te, nešto kasnije emisiji Pola ure kulture. Od tih dominantno senzacionalističkih pristupa odudara osvrt Tomislava Bogdana na T-portalu u kojem upozorava da se

se jasnije profiliraju, često kao međusobno isključive, hrvatska i srpska nacionalna ideologija. Simbolički kapital koji je pripisan Ivanu Gunduliću učinio ga je prikladnim znakom na ilirskom, ali i na hrvatskom i na srpskom stijegu. "Otac novije književnosti hrvatske i srpske", kako ga naziva V. Milić 1894. u preglednom članku objavljenom u nastavcima od 41. broja *Vienca* iz 1897. godine, postao je istodobno uporištem nacionalnog ujedinjenja i isključivosti, a njegova slavlja prilikom za iskazivanje uzvišenih osjećaja, ali i niskih strasti.

*

Komemoracije su kao dio procesa kanoniziranja autora, kako je vidljivo, slijedile prepoznatljive ceremonijalne i ritualne obrasce, proizvodeći simboličku vrijednost, identitet i prostore sjećanja unutar kojih su kanonski pisci poprimali obilježja sekularnih svetaca. Počeci hrvatske književnosti vezuju se od ilirskog preporoda uz djelo Ivana Gundulića, baroknog autora čija je legitimnost u tom razdoblju determinirana ponajprije visokim estetskim sudovima o njegovu djelu, a potom i prihvatljivom ideološkom osnovicom na kojoj je nastajalo i perspektivom iz koje je tumačeno. Krajem 19. stoljeća euforija "otkrića" genija pretače se u zaneseno prisvajanje njegova djela i prostora (grada) uz koji se veže. Dok je u prvoj polovici 19. stoljeća Gundulić predstavljao, slično kao i Mácha, Petőfi, Mickiewicz ili Prešern (Neubauer 2014; Dović 2014), manjinsku kulturu koja se bori za nacionalnu vidljivost unutar višejezičnog i višenacionalnog carstva, kasnije postaje okosnicom identitetskih razdvajanja.

U tom procesu, kao nacionalna ikona i "otac hrvatske/srpske književnosti" Gundulić pokazuje kako se domet simboličke uloge kanonskog pisca može mijenjati ovisno o društvenom i političkom kontekstu u koji se upisuje. Na stijeg ilirskog pokreta biva, u vremenu u kojem kulturno i književno polje još nije posve izdiferencirano, postavljen pozivanjem najprije na visoke estetske domete njegova djela, pa je opisivan kao "naš Homer" ili "naš Vergilije". Kasnije, kad se unutar samog književnog polja jasnije profiliraju estetski kriteriji, uloga "oca književnosti" više nije isključivo rezervirana za "vrhunsku književnost". Već krajem stoljeća kritički tekstovi posvećeni Gunduliću pokazuju veći stupanj znanstvene akribije i emotivne sudržanosti koja, znakovito, ne dovodi u pitanje njegovu poziciju rodonačelnika. U skladu s time već 1901. godine, prilikom "svečane proslave 400-godišnjice umjetnoga hrvatskoga pjesništva"¹ počeci nacionalne književnosti bivaju pomaknuti gotovo cijelo stoljeće ranije, iz baroka u renesansu, a uloga "oca književnosti" sada

na "neprimjereni jezični nacionalizam" ne bi trebalo odgovarati "pomoću jednako neprimjerenoga argumenta o konfesionalnoj pripadnosti ili (pomoću op. MPŠ) povijesnih falsifikata". Bogdan također ističe anakronizam u projiciranju modernog koncepta nacionalnog identiteta na razdoblja i kulture koji ga kao takvo nisu poznavale. <http://www.tportal.hr/kultura/knjizevnost/371852/Zasto-srpska-knjizevnost-ne-prisvoji-cijelu-hrvatsku-bastinu.html>

¹ O toj komemorativnoj svečanosti izvještava *Vienac* godine 1901, u 42. broju u kojem su objavljene prigodne pjesame, članci, novele i ilustracije Đure Arnolda, Vjenceslava Novaka, Vladimira Nazora, R. K. Jeretova i dr.

pripada "Splječaninu" Marku Maruliću, autoru koji piše prvi književni tekst na hrvatskom jeziku – iako čakavštinom. Kanonizacija njegova djela zbiva se u moderni, razdoblju koje autonomiju estetskog sada drži vlastitim nasljeđem, a nacionalnu legitimaciju, kao i standardizaciju jezika, manje ili više izvjesnom, pa se u postupku ostvarivanja kulta sada posve odbacuje nekadašnja retorika. Odvajanje uloge "oca književnosti" od "kanonskog pisca" sada je praćeno procesom kojim se, umjesto ranije istaknutih estetskih mjerila, sada kao načelo postavlja prepoznatljiv narodni jezik, odnosno prepoznatljiva referenca nacionalne pripadnosti. Nakon toga se, u 20. stoljeću, početak hrvatske književnosti pomiče još ranije, u srednji vijek i vezuje se uz Bašćansku ploču kao prvi pisani spomenik na narodnom jeziku¹.

Ti se pomaci na prvoj razini tumačiti strategijama proizvodnje i održavanja nacionalnog identiteta koji, uobičajeno, svoj legitimitet gradi na percepciji drevnosti i konceptu linearnosti. S druge strane, historizacija procesa stvaranja nacije kao proizvoda europskog moderniteta koji na povijesnu scenu stupa dobro nakon Gundulića i starih Dubrovčana, a pogotovo nakon Marulića ili pak opata Držihe s početka 12. stoljeća, omogućuje nam razumijevanje slojevitih zbivanja koji su s njim, u prostoru kulture i unutar književnog polja, koincidirali. Komemorativne ceremonije tako nisu samo dokumenti vremena, već i mjesta na kojima se ovjeravaju faze razvoja književnosti kao autonomnog polja sa pripadajućim procesima razumijevanja autorstva, kritike i teksta.

Literatura

- Anderson, Benedict. 1991. *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, Revised Ed. London – NY: Verso.
- [Anonimno] 1893. „Ivan Franjin Gundulić“. *Vienac*. XXV. 26: 421-424
- Assmann, Aleida. 2002. *Rad na nacionalnom pamćenju. Kratka istorija njemačke ideje obrazovanja*. Prev. A. Bajazetov-Vučen. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Assmann, Aleida. 2011. *Duga senka prošlosti: kultura sećanja i politika povesti*. Prev. D. Gojković. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Assmann, Aleida i Jan (ur.). 1987. *Kanon und Zensur. Archäologie der literarischen Kommunikation*. München: Wilhelm Fink.
- [Badalić, Hugo]. 1888. "Tristogodišnjica poroda Ivana Gundulića", *Vienac*, XX, 2, 30–32.
- Bell, Catherine. 2009. *Rituals: Perspectives and Dimensions*. Oxford: Oxford University Press.
- Bennett, Tony. 1995. *Outside Literature*. London: Routledge.
- Braubaker, Rogers; Feischmidt, Margit. 2002. "1848 in 1998: The Politics of Commemoration in Hungary, Romania and Slovakia", *Comparative Studies in Society and History* 44, 4: 700–704.
- Brešić, Vinko. 2015. *Hrvatska književnost 19. stoljeća*. Zagreb: Alfa.
- Brkljačić, Maja; Prlenda, Sandra (ur.). 2006. *Kultura pamćenja i historija*. Zagreb: Golden marketing; Tehnička knjiga.
- Bucur, Maria; Meriwether Wingfield, Nancy (ur.). 2001. *Staging the Past: The Politics of Commemoration in Habsburg Central Europe, 1848 to the Present*. West Lafayette, IN: Purdue University Press.

¹ U tom retrospektivnom pomaku Bašćanska ploča čita se i kao književni, autobiografski dokument. Usp. Brešić 2015: 157-158.

Romanoslavica vol. LII, nr.2

- Bürger, Peter 1985/86. „The Institution of “Art” as a Category in the Sociology of Literature“, *Cultural Critique*, br. 2: 5-33.
- Casanova, Pascale. 2004. *The World Republic of Letters*. Prev. M. B. DeBevoise. Cambridge, MA – London: Harvard University Press.
- Coha, Suzana 2015. *Medij, kultura, nacija. Peotika i politika Gajeve* Danice, Zagreb, Hrvatska sveučilišna naklada.
- Commager, Henry S. 1967. *The Search for a Usable Past, and Other Essays in Historiography*. New York: Knopf.
- Connerton, Paul. 1989. *How Societies Remember*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dović, Marijan. 2012. “Model kanonizacije evropskih kulturnih svetnikova”, *Primerjalna književnost* 35, 3: 71–86.
- Dović, Marijan. 2014. “Prešeren: Ritual Afterlives and Slovenian Nationalism”, u: Leersen, Rigney 2014.
- Fališevac, Dunja. 2010. “Ivan Gundulić”, u: *Hrvatska književna enciklopedija*, Vol. 2. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, str. 52–55.
- Gillis, John R. (ur.). 1994. *Commemorations. The Politics of National Identity*. Princeton: Princeton University Press.
- Hobsbawm, Eric; Rangere, Terence (ur.). 1983. *The Invention of Tradition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jambrečak, Dragutin. 1893. “Na palubi. Putni odlomci s dubrovačke slave Gundulićeve”, *Prosvjeta* I, 24: 462–463; 25: 492–495; 26: 523–524; 27: 541–542; 28: 555–558; 29: 573–574; 30: 587–589; 31: 603–604.
- Kriletić, Ante 1893. Dživu Frana Gundulića. Očenaš. *Vienac*, XXV, 26: 420.
- Leersen, Joep; Rigney, Anne (ur.). 2014. *Commemorating Writers in Nineteenth-Century Europe. Nation-Building and Centenary Fever*. Palgrave Macmillan UK.
- Milić, V. 1894. „Gundulić otac novije književnosti hrvatske i srbske“, *Vienac*, XXVII. 41: 653–654; 42: 670–671; 43: 682–687.
- Neubauer, John. 2014. “Mácha, Petőfi, Mickiewicz: (Un)wanted Statues in East-Central Europe”, u: Leersen, Rigney 2014.
- Nora, Pierre 2006. “Između Pamćenja i Historije. Problematika mjesta”, u: Maja Brkljačić i Sandra Prlenda (ur.), *Kultura pamćenja i historija*. Zagreb: Golden marketing; Tehnička knjiga.
- Ozouf, Mona. 1976. *La fête révolutionnaire, 1789–1799*. Paris: Gallimard.
- Protrka, Marina. 2008. *Stvaranje književne nacije. Oblikovanje kanona u hrvatskoj književnoj periodici*. Zagreb: FF Press.
- Quinault, Roland. 1998. “The Cult of the Centenary, c. 1784–1914”, *Historical Research* 71: 303–323.
- Rados, Zvezdana. 2006. “Recepcija Andrije Kačića Miošića u zadarskoj periodici na hrvatskom jeziku u 19. stoljeću”, *Croatica et Slavica Iadertina* 2: 259–270.
- Rapacka, Joanna. 2002. *Leksikon hrvatskih tradicija*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Schiller Friedrich. 2006. *O estetskom odgoju čovjeka u nizu pisama*. Prev. D. Torjanac. Zagreb: Scarabeus - naklada.
- Smith, Anthony D. »The Golden Age and National Renewal.«, u: *Myths and Nationhood*, ur. G. Hosking i G. Schöpflin. London: Hurst & Company, 1997: 36–59.
- Španić, Stjepko 1893. „Gundulićevo slavlje u Dubrovniku“. *Vienac*, XXV. 30: 486–488.
- Šrepel, Milivoj 1893. “Ivan Gundulić i Hrvati u Banovini“. *Vienac* XXV, 26: 406–407.
- Štos, Pavao. 1838. “Govor prigodom svetkovanja dvjestoljetne uspomene Ivana Gundulića, održan u cèrkvi sv. Katarine, u Zagrebu dana 20. Pros. 1838”, *Danica ilirska* 4, 52: 205–208.
- Tomanović, Lazar. 1886. *Fra Andrija Kačić prema srpstvu i hrvatstvu. Gundulićev "Osman" sa gledišta sa gledišta srpsko-hrvatske razmirice*. Zadar: Iv. Wodicka.